

УДК 372.016:811.111

І.В. Пінюта,
старший викладач
(Барановицький державний університет)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ КОГНІТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МІЖКУЛЬТУРНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

Стаття присвячена розгляду принципу когнітивності, що використовується в процесі підготовки міжкультурних посередників у мовному ВНЗ. Аналіз особливостей пізнання національно-специфічного в культурах, що вивчаються, дозволив представити модель процесу пізнання іноетнічного культурного явища в навчальних умовах. Приклади вправ, представлені в статті, ілюструють застосування принципу когнітивності на заняттях з курсу "Основи міжкультурної комунікації".

Необхідність підготовки студентів мовного ВНЗ до здійснення міжкультурного посередництва визначається соціальним замовленням. У сучасному суспільстві фахівець з вищою гуманітарною освітою лінгвістичного профілю вважається полікультурною багатомовною особистістю, здатною до реалізації цілої низки функцій міжкультурного посередника в реальному й умовному міжкультурному спілкуванні. Це передбачає формування сукупності компетенцій, однією з яких є соціокультурна. Дана компетенція ґрунтується на соціокультурних знаннях, розширення і поглиблення яких забезпечується за умови застосування в процесі викладання іноземної мови принципу когнітивності.

Принцип когнітивності є одним з головних у процесі підготовки міжкультурних посередників, оскільки забезпечує пізнання національно-специфічного в досліджуваних культурах, яке полягає в "набутті, структуруванні й оперуванні знаннями" [1: 18].

Студент факультету іноземних мов, який розглядається нами як потенційний міжкультурний посередник, набуває соціокультурних знань та структурує їх за допомогою таких когнітивних процесів, як сприйняття, пам'ять і мислення.

Сприйняття іноетнічних культурних явищ відбувається в ході спостереження за мовною і немовною поведінкою інофона. А. Бандура пише, що "здатність навчатися шляхом спостереження дає людям можливість засвоювати складну поведінку без необхідності довго і нудно вивчати її методом проб і помилок. Людина, яка спостерігала за поведінкою моделі, пізніше може описати цю поведінку із значним ступенем точності, а за умов наявності у неї достатньо сильних спонукань, вона нерідко виявляється здатною безпомилково реалізувати цю поведінку з першої ж спроби" [2: 57]. Дане положення вимагає використання в процесі підготовки міжкультурних посередників відеоматеріалів, що відображають національно-культурну специфіку країни, мова якої вивчається. Крім того, викладач, який формує соціокультурну компетенцію студентів, на етапі, що передувє використанню іноетнічних культурних явищ в продуктивній діяльності, сам виступає в ролі міжкультурного посередника і демонструє специфічні тактики мовної і немовної поведінки.

Проте оскільки "більшість когнітивних процесів, регулюючих поведінку, є вербальними, а не візуальними" [2: 45], очевидна важливість для пізнання інаковості опису і роз'яснення сприйнятих іноетнічних культурних явищ.

З метою забезпечення запам'ятовування навчального матеріалу соціокультурного характеру слід створювати у студентів установку на свідоме оволодіння національно-культурною специфікою, оскільки, згідно Л.С. Рубінштейна, "можна, усвідомивши значення певного матеріалу для подальшої професійної діяльності, закріпити його на довгий час" [3: 271]. У зв'язку з цим А. Бандура пише, що "навчання через спостереження здійснюється набагато ефективніше, якщо спостерігачів наперед інформують про ті переваги, які вони отримають у результаті засвоєння моделі поведінки" [2: 61]. Тому в ході підготовки міжкультурних посередників доцільно знайомити студентів з даними психології міжкультурного спілкування, чинниками, що впливають на його успішність, а також з різними бар'єрами.

Як відомо, процес запам'ятовування супроводжується забуванням, яке "більше пов'язано з впливом інтерференції, ніж просто із загасанням у часі" [1: 202]. Отже, в процесі формування соціокультурної компетенції необхідно вживати спеціальних заходів із попередження міжетнокультурної інтерференції.

Серед численних процесів, які позитивно впливають на міцність запам'ятовування, на першому місці стоїть порівняння. Про роль умінь аналізувати і порівнювати культури говорять багато дослідників проблеми навчання іноземній мові на основі між- і соціокультурного підходів [4; 5; 6]. Проте специфіка підготовки міжкультурних посередників вимагає, крім того, порівняння індивідуальної культури студента не тільки з культурою народів країн, мова яких вивчається, але і з його рідною культурою. У результаті того, що "оцінка стосовно себе є наймогутнішою системою кодування" [1: 48], відбувається більш міцне запам'ятовування навчального матеріалу.

Іншим не менш важливим чинником міцного запам'ятовування є дія на емоційну сферу студента. С.Л. Рубінштейн указує на те, що "емоційно насичене буде запам'ятовуватись сильніше, ніж емоційно нейтральне. Запам'ятовування емоційно яскравого враження залежатиме від його значущості для даної особи, від того, яке місце воно займе в історії її розвитку" [3: 272]. Цей висновок підтверджує доцільність використання в процесі розширення і поглиблення соціокультурних знань рефлексування власного досвіду міжкультурного спілкування, у тому числі, набутого в навчальних ситуаціях, що моделюють діяльність міжкультурного посередника.

Наступним чинником, який перешкоджає дії міжетнокультурної інтерференції, є третій компонент тріади пізнання – оперування знаннями, провідними когнітивними процесами якого виступають інтерпретація іноетнічних культурних явищ і "навчання через моделювання" [2: 40].

Інтерпретація іноетнічних культурних явищ вимагає проведення "інтент-аналізу" [5: 23] висловів носіїв і неносіїв культури народів країн, мови яких вивчаються, тобто інтерпретації культурно-обумовлених комунікативних намірів з позицій національних систем цінностей. Інтерпретація, як відомо, "є творчий акт зміни накопичених значень, накопиченої культури" [6: 31-32], і її результатом виступає нове або відносно нове знання. Отримані в результаті інтерпретації висновки допомагають прогнозувати значення специфічних тактик мовної і немовної поведінки і попередити виникнення бар'єрів, які перешкоджають здійсненню міжкультурного посередництва.

Про моделювання через навчання А. Бандура пише наступне: "Моделювання проявило себе як виключно ефективний засіб формування поведінки, регульованої правилами... Навіть якщо існує можливість упровадити нову поведінку іншими засобами, використання моделювання значно скорочує даний процес" [2: 27]. Стосовно нашого дослідження, присвяченого вивченню підготовки міжкультурного посередника, моделювання означає не просту імітацію специфічних тактик мовної і немовної поведінки, а використання їх у нових поєднаннях і умовах на основі знання правил етноетикету країн, мова яких вивчається. Необхідно відзначити також, що моделювання актів міжкультурного спілкування супроводжують дії з коректування, оскільки "ідеї рідко безпомилково перетворюються в правильні дії з першої ж спроби" [2: 47].

Таким чином, дані сучасної психології розкривають особливості організації процесу пізнання і виступають основою для створення моделі процесу пізнання іноетнічного культурного явища. Її побудова нам видається вельми актуальною у зв'язку з необхідністю розробки методики формування у потенційних міжкультурних посередників соціокультурної компетенції і, зокрема, комплексу вправ і завдань.

Отже, **метою** даної статті виступає опис моделі процесу пізнання іноетнічного культурного явища й ілюстрація її застосування в процесі підготовки міжкультурних посередників.

Дані теоретичного аналізу пізнання як набування, структурування й оперування знаннями дозволяють представити модель процесу пізнання іноетнічного культурного явища в навчальних умовах в наступному вигляді.

Установка на свідоме засвоєння іноетнічного культурного явища → сприймання в ході спостереження іноетнічного культурного явища → розшифровка правила, яке регламентує використання іноетнічного культурного явища → вербальне кодування іноетнічного культурного явища (опис / ілюстрація / оперування поняттями) → порівняння іноетнічного культурного явища з явищем рідної культури → інтерпретація іноетнічного культурного явища з використанням техніки інтент-аналізу висловлювання → моделювання актів міжкультурного спілкування, що супроводжується коректувальними діями → оцінювання ступеня відповідності використаних тактик мовної і немовної поведінки правилам етноетикету країн, мова яких вивчається, в ході рефлексії.

Представлена модель послужила основою для розробки комплексу вправ і завдань з метою формування соціокультурної компетенції в ході спецкурсу "Основи міжкультурної комунікації".

Установка на свідоме засвоєння іноетнічного культурного явища формується у студентів, зокрема, у процесі вивчення текстів про національно-специфічні цінності народів англослов'янських країн і їх відображення в образі мислення і поведінці. Наведемо приклад завдання, в ході виконання якого використовуються дані проведеного нами інтерв'ю носіїв американської культури.

Read original interview answers from Americans to understand "What they value in their friends", "What is their motto", etc.

Сприйняття в ході спостереження іноетнічного культурного явища здійснюється, наприклад, у процесі виконання наступної вправи.

Watch an interview with an English language speaker and imitate all his / her gestures. What cross-cultural differences have you noticed?

Правила, що регламентують використання іноетнічних культурних явищ, розшифровуються в процесі обговорення навчальних текстів про позитивну і негативну ввічливість, стиль спілкування, що характеризується високим ступенем делікатності, і стилю ведення розмови, що нагадує гру в пінг-понг.

Вербальне кодування іноетнічного культурного явища відбувається за допомогою переформулювання студентами правил мовної і немовної поведінки. Наприклад, у процесі дебатів суперечливої тези.

Rebut thesis "Americans favour high involvement conversational style".

Порівняння іноетнічних культурних явищ з фактами рідної культури здійснюється після сприйняття навчального матеріалу, який відображає особливості культури, що вивчається, за умови достатньо високого рівня розвитку гностичних умінь студентів, що дозволяють узагальнити результати досліджуваного явища в умовах рідної культури.

Read texts "Complaining", "Reproach", "Approval and Disapproval", "Advice", "Likes and Dislikes". What differences concerning listed functions in your opinion exist in British and Belarusian cultures?

Інтерпретація іноетнічного культурного явища з використанням техніки інтен-аналізу висловлювання передбачає, зокрема, відповідь на питання, чому інофон діяв саме таким чином. Наприклад,

Explain changes in Garner's version "Little Red Riding Hood".

У процесі виконання даної вправи студенти не тільки визначають авторські неологізми, трансформації в оригінальному тексті казки "Червона Шапочка", ("not because this was *womyn's* work"), але і пояснюють, чому такі твори стали популярними в сучасному американському суспільстві.

Моделювання актів міжкультурного спілкування, супроводжуване діями з коректування, є важливим етапом пізнання індивідуальної культури студента і культури, яка ним вивчається. У нашому дослідженні ми пропонуємо моделювати акти міжкультурного спілкування на рівнях діалогічної єдності та макродіалогу. Наприклад,

Stand in two circles (one inside) opposite each other. Imagine you are English language speakers. At moment you are at a party and would like to talk to many people whom you don't know.

Partner A: Start a conversation with first partner, and then after a signal move to another partner and start a conversation in next situation (on board a plane / at an international seminar after listening to an interesting lecture / at English summer school during a coffee break).

Partner B: Respond to Partner A and then develop conversation (change topic).

Крім того, важливою для розвитку необхідних міжкультурному посереднику умінь є підгрупа вправ, спрямована на моделювання акту міжкультурного спілкування на основі ускладненого завдання. Ускладненим завданням є рольове завдання, яке містить "пастку". Під "пасткою" ми маємо на увазі інформацію, що спонукає студентів до використання неприйнятних у культурі народів країн, мова яких вивчається, тактик мовної і немовної поведінки. З цією метою вказуються комунікативні наміри, думки, відчуття, що відкрито виражаються носіями рідної культури потенційного міжкультурного посередника, проте зазвичай не відображаювані в мовній і немовній поведінці англомовних партнерів. Завданням студентів виступає породження адекватного комунікативного наміру і використання тактик мовної і немовної поведінки відповідно до правил етноетикету англомовних країн. Наведемо приклади пасток: *"Ви вносите пропозиції щодо прийому гостей з англомовних країн. Ви роздратовані тим, що носії культури народів англомовних країн ухильно відповідає на Ваші питання".*

Оцінювання ступеня відповідності використаних тактик мовної і немовної поведінки правилам етноетикету країн, мова яких вивчається, в ході рефлексії є заключним елементом моделі пізнання іноетнічного культурного явища. Для його ілюстрації наведемо наступний приклад.

Take an observation card to analyze some specific areas. Could you decide what was good and not so good?

Запропоновані вправи часто виконуються з використанням відеозапису. Управління рефлексуванням здійснюється за допомогою карт спостереження застосування студентами тактик мовної і немовної поведінки. Кількість об'єктів спостереження – від 6 до 10 (прийнятність комунікативних намірів і тем спілкування, об'єм висловлювання, зміна ролей, вибір і використання специфічних для культури народів англомовних країн тактик мовної і немовної поведінки) – варіюється в різних ситуаціях.

Отже, в даній роботі ми розкрили специфіку застосування принципу когнітивності, що використовується для підготовки міжкультурних посередників, у вигляді моделі пізнання іноетнічного культурного явища й описали її використання в ході спецкурсу "Основи міжкультурної комунікації". Розроблена нами модель може бути застосована для формування соціокультурної компетенції у майбутніх фахівців з інших іноземних мов, а також у немовних ВНЗ. Перспективним ми вважаємо вивчення питання застосування в ході підготовки міжкультурних посередників принципів ситуативності та варіативності, які в комплексі з принципом когнітивності здатні створити основу для побудови цілісної системи підготовки студентів мовного ВНЗ, які мають різний рівень сформованості соціокультурної компетенції, до реалізації функцій міжкультурного посередника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Р.Л. Солсо. – Пер. с англ., под общ. ред. В.П. Зинченко. – М.: Тривола, М.: Либерия, 2002. – 600 с.
2. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
4. Елизарова Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Г.В. Елизарова; Рос. гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена. – СПб., 2001. – 38 с.
5. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В. Сафонова. – Воронеж: ИСТОКИ, 1996. – 237 с.
6. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / В.П. Фурманова; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1994. – 58 с.
7. Павлова Н.Д. Коммуникативная функция речи: интенциональная и интерактивная составляющие: Авт. дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Н.Д. Павлова; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 2000. – 61 с.
8. Ахизер А.С. Философские основы социокультурной теории и методологии / А.С. Ахизер // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 29-45.

Матеріал надійшов до редакції 12.09. 2008 р.

Пинюта И.В. Применение принципа когнитивности в процессе подготовки межкультурных посредников.

Статья посвящена рассмотрению принципа когнитивности, используемого в процессе подготовки межкультурных посредников в языковом вузе. Анализ особенностей познания национально-специфического в соизучаемых культурах позволил представить модель процесса познания иноэтнического культурного явления в учебных условиях. Примеры упражнений, представленные в статье, иллюстрируют применение принципа когнитивности на занятиях, по курсу "Основы межкультурной коммуникации".

Piniuta I.V. The Use of the Principle of Cognition in the Process of Intercultural Mediators' Preparation.

The article focuses on the principle of cognition necessary to prepare intercultural mediators at the lessons in the course of "Cross-cultural Communication". The analysis of peculiarities of specific national elements in the target and native cultures let us present the model of learning a specific element of the target culture. The examples of exercises illustrate the usage of the principle of cognition.